

Załącznik nr 3
Autoreferat

1. Imię i nazwisko: Michał Kłakus

2. Posiadane dyplomy, stopnie naukowe lub artystyczne– z podaniem podmiotu nadającego stopień, roku ich uzyskania oraz tytułu rozprawy doktorskiej.

- 1) **Magisterium z teologii** (Wydział Teologiczny Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, 2003, tytuł pracy magisterskiej: *Udział duchownych katolickich w pracach Sejmu Śląskiego pierwszej kadencji (1922-1929)*, promotor: ks. prof. dr hab. Jerzy Myszor);
- 2) **Licencjat kanoniczny z teologii** (Wydział Teologiczny Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, 2006, tytuł pracy licencjackiej: *Parafia pw. Najświętszej Maryi Panny Matki Kościoła w Jastrzębiu Zdroju w latach 1974-1980. Budowa kościoła i tworzenie parafii*), promotor: ks. prof. dr hab. Jerzy Myszor);
- 3) **Doktorat z teologii** w zakresie historii Kościoła (Wydział Teologiczny Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, 2009, tytuł rozprawy doktorskiej: *Kościół katolicki wobec Pierwszej Solidarności w Jastrzębiu-Zdroju*, promotor: ks. prof. dr hab. Jerzy Myszor) [zał. nr 2 do wniosku].

3. Informacja o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych lub artystycznych

Od 2021 roku jestem wykładowcą historii Kościoła w Diecezjalnym Instytucie Formacji Pastoralnej w Tulonie (Institut Diocésain de Formation Pastorale – IDFP), afiliowanym przy Katolickim Uniwersytecie w Lyonie. W ramach działalności naukowej prowadzonej w tej jednostce realizuję badania z zakresu historii Kościoła. Wyniki swoich badań publikuję w recenzowanych czasopismach naukowych, zarówno krajowych, jak i zagranicznych [zał. nr 7-8 do wniosku].

4. Omówienie osiągnięć, o których mowa w art. 219 ust. 1 pkt. 2 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2021 r. poz. 478 z późn. zm.). Omówienie to winno dotyczyć merytorycznego ujęcia przedmiotowych osiągnięć, jak i w sposób precyzyjny określać indywidualny wkład w ich powstanie, w przypadku, gdy dane osiągnięcie jest dziełem współautorskim, z uwzględnieniem możliwości wskazywania dorobku z okresu całej kariery zawodowej.

Jako osiągnięcia naukowe, stanowiące znaczny wkład w rozwój dyscypliny nauki teologiczne, przedstawiam dwie monografie autorskie:

Osiągnięcie nr 1: *Antykomunistyczna krucjata Józefa Gawliny i Józefa Marii Bocheńskiego w latach 1948–1964*, Katowice 2026, Księgarnia św. Jacka–Fundacja, Centrum Badań nad Historią Kościoła im. ks. Wincentego Myszora; recenzenci wydawniczy: Ks. dr hab. Bernard Kołodziej TChr, prof. UAM; prof. dr hab. Marek Kornat (Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk). [zał. 1.1].

Osiągnięcie nr 2: *Biskup Gawlina wobec Żydów w czasie II wojny światowej*, IPN, Katowice 2024; recenzenci wydawniczy: prof. dr hab. Jan Żaryn (Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie), dr Aleksandra Namysło (Oddziałowe Biuro Badań Historycznych Instytutu Pamięci Narodowej w Katowicach). [zał. 1.2].

Omówienie osiągnięcia nr 1: *Antykomunistyczna krucjata Józefa Gawliny i Józefa Marii Bocheńskiego w latach 1948–1964*.

Charakterystyka ogólna

Obszarem badawczym, który wzbudził moje największe zainteresowanie, stało się życie i działalność arcybiskupa Józefa Gawliny (1892–1964). Za najważniejsze z moich osiągnięć naukowych uważam publikację pt. *Antykomunistyczna krucjata Józefa Gawliny i Józefa Marii Bocheńskiego w latach 1948–1964*, poświęconą analizie etapów, form, i płaszczyzn współpracy dwóch wybitnych postaci Kościoła katolickiego, zaangażowanych w intelektualną i duszpasterską konfrontację z ideologią komunistyczną w okresie powojennym. Publikacja ta stanowi owoc wieloletnich badań nad problematyką życia i działalności arcybiskupa Józefa Gawliny. Ważnym etapem tych badań było moje uczestnictwo w międzynarodowej konferencji naukowej zorganizowanej w 2022 roku w Bratysławie przez Universitas Comeniana Bratislaviensis oraz Ústav pamäti národa. Podczas tej konferencji zaprezentowałem referat pt. *Antykomunistyczna krucjata arcybiskupa Józefa Gawliny za pontyfikatu Piusa XII*. Zmieniona i uzupełniona wersja tego wystąpienia została opublikowana w recenzowanym czasopiśmie naukowym *Nuova Storia Contemporanea* (The anti-communist crusade of Archbishop Józef Gawlina, nr 2, 2022, s. 109–132). [zał. 2.2.28].

W toku badań ustaliłem, że Ojciec Józef Maria Bocheński OP po raz pierwszy zainteresował się osobą bp. Józefa Gawliny w kwietniu 1933 roku. Do bezpośredniego spotkania obu duchownych doszło w kilka lat później – najprawdopodobniej 10 września 1936 roku

w klasztorze franciszkańskim w Niepokalanowie. W czasie II wojny światowej bp Gawlina powierzył o. Bocheńskiemu funkcję kierownika wydawnictw prasy katolickiej przy Kurii Polowej Wojska Polskiego, doceniając jego kompetencje intelektualne oraz zdolności organizacyjne. Już pod koniec 1941 roku dominikanin należał do grona najbliższych współpracowników biskupa polowego, a 16 lutego 1944 roku został mianowany jego sekretarzem. Współpraca obu duchownych, obejmująca zarówno działalność wydawniczą, jak i zaangażowanie ideowe w walkę z komunizmem, trwała nieprzerwanie aż do śmierci arcybiskupa Józefa Gawliny w 1964 roku.

Przyjęte przeze mnie w pracy ramy chronologiczne wymagają krótkiego omówienia, zwłaszcza w odniesieniu do cezury początkowej. Rok 1948 należy bowiem uznać za symboliczny moment zamknięcia możliwości powrotu biskupa Józefa Gawliny do kraju. Władze komunistyczne, uzależniające wydanie wizy od złożenia przez niego deklaracji lojalności, ostatecznie odmówiły mu wjazdu do Polski. Wydarzenie to stało się jednocześnie impulsem do pełnego i nieskrępowanego zaangażowania hierarchy w działalność antykomunistyczną. W tym samym roku Kościół katolicki stanął wobec nowej rzeczywistości: po rozprawieniu się z legalną opozycją władze komunistyczne przystąpiły wówczas do jego systematycznego zwalczania. Zastosowanie przeze mnie tak uzasadnionej cezury początkowej nie oznacza jednak, że – tam, gdzie jest to konieczne – nie odwołuje się do ustaleń historiografii dotyczących wcześniejszego okresu w działalności biskupa Gawliny. Wyjaśnienie wielu poruszanych w pracy zagadnień byłoby bowiem utrudnione bez przedstawienia przynajmniej wybranych aspektów działalności Józefa Gawliny sprzed 1948 roku. Znacznie łatwiejsze i niebudzące kontrowersji okazało się wyznaczenie cezury końcowej, którą stanowi śmierć Protektora Wychodźstwa Polskiego w 1964 roku.

Wyjaśnienia wymaga również tytuł pracy, który może rodzić wątpliwości po pierwsze ze względu na użycie terminu „krucjata”, po drugie – z powodu pytania, czy przedstawiona w opracowaniu działalność była w istocie wyłącznie dziełem arcybiskupa Józefa Gawliny, czy też stanowiła rezultat współdziałania szerszego kręgu osób, w szczególności o. Józefa Marii Bocheńskiego OP. Pojęcie „krucjata” przywołuje skojarzenia z wyprawami zbrojnymi podejmowanymi w średniowieczu na wezwanie papieży, których celem było odzyskanie Ziemi Świętej dla chrześcijaństwa. Wyprawy te, mimo ogromnego zaangażowania, zakończyły się niepowodzeniem, gdyż ich militarny cel nie został osiągnięty. Odmienne jednak należy interpretować znaczenie tego terminu w kontekście XX wieku. W niniejszej pracy pojęcie „krucjata antykomunistyczna” zostało użyte w sensie metaforycznym jako określenie duchowej i ideowej walki z komunizmem.

Opis szczegółowy

1) Cel badań

Celem omawianej tezy monografii jest analiza, rekonstrukcja oraz ocena działalności antykomunistycznej arcybiskupa Józefa Gawliny i o. Józefa Marii Bocheńskiego OP oraz ich współpracy w tym zakresie w latach 1948–1964. Praca koncentruje się na ukazaniu ideowych podstaw, form oraz znaczenia ich działalności w kontekście powojennej sytuacji Kościoła katolickiego, emigracji polskiej oraz konfrontacji z systemem komunistycznym. W moim przekonaniu kluczowe znaczenie dla ukształtowania jednoznacznie negatywnego stosunku arcybiskupa Gawliny do komunizmu miały jego doświadczenia życiowe, a w szczególności pobyt w Związku Sowieckim w 1942 roku. Antykomunizm stał się zasadniczym wyznacznikiem jego powojennej działalności duszpasterskiej i publicznej. Arcybiskup postrzegał komunizm nie tylko jako przeciwnika politycznego, lecz przede wszystkim jako zagrożenie duchowe i cywilizacyjne, którego antychrześcijański charakter należało demaskować i ujawniać. Po zakończeniu II wojny światowej, zmuszony do pozostania na emigracji, prowadził – przy ścisłej współpracy z o. Józefem Marią Bocheńskim OP – konsekwentną i długofalową działalność antykomunistyczną, trwającą aż do jego śmierci w 1964 roku.

Ojciec Bocheński był nie tylko bliskim współpracownikiem arcybiskupa, lecz także współtwórcą jego programu antykomunistycznego. Program ten obejmował zarówno krytykę komunizmu w krajach pozostających za „żelazną kurtyną”, jak i sprzeciw wobec postaw filokomunistycznych występujących w świecie zachodnim. Szczególną troską obaj duchowni otaczali środowiska emigracji polskiej, dążąc do zachowania ich jednoznacznie antykomunistycznego charakteru oraz wierności wartościom chrześcijańskim i narodowym. Działalność antykomunistyczna była przez nich pojmowana jako forma „wojny duchowej”, wymagającej determinacji, konsekwencji oraz jasno określonej strategii, porównywalnej – w wymiarze ideowym – z klasyczną walką zbrojną.

Wybrany przeze mnie temat mieszczący się w dziedzinie nauk teologicznych, ma charakter interdyscyplinarny, obejmując zagadnienia z zakresu historii Kościoła, duszpasterstwa emigracyjnego, refleksji politycznej, uwarunkowań społecznych funkcjonowania Kościoła oraz filozoficznej krytyki komunizmu. W tym sensie niniejsza praca może być postrzegana jako swoista biografia polityczna arcybiskupa Józefa Gawliny, ukazująca jego działalność na tle przemian epoki, ze szczególnym uwzględnieniem jego postawy wobec systemu komunistycznego. Starłem się wykazać, że o. Józef Maria Bocheński OP, jako bliski współpracownik i zaufany doradca hierarchy, nadał tej działalności spójny, logiczny

i intelektualnie uzasadniony program, bez którego realizacja przyjętych celów nie byłaby możliwa. Podjęte przez mnie badania zmierzają do odpowiedzi na szereg istotnych pytań badawczych, dotyczących charakterystyki tego, w jaki sposób przejawiały się postawy antykomunistyczne arcybiskupa Gawliny i o. Bocheńskiego, jakie były formy ich współpracy oraz stosowane strategie, metody i środki działania. Równie istotnym problemem badawczym pozostaje także (ewentualna) ewolucja poglądów arcybiskupa na komunizm oraz wpływ zmieniających się realiów politycznych na ocenę przez hierarchę sytuacji Kościoła w krajach bloku wschodniego, określanego przez niego mianem „Kościoła milczenia”. W publikacji podejmuję również próbę oceny recepcji postawy arcybiskupa Gawliny w Rzymie, wśród polskiej hierarchii kościelnej oraz u prymasa Polski. Zakres opracowania działalności antykomunistycznej o. Józefa Marii Bocheńskiego OP celowo ograniczyłem do tych aspektów działalności antykomunistycznej, które pozostawały w bezpośrednim związku z aktywnością arcybiskupa Gawliny lub były od niej zależne. Z tego względu pominięte zostały inne formy jego działalności, wynikające z autonomicznych inicjatyw, takie jak kierowanie Instytutem Europy Wschodniej we Fryburgu, samodzielne badania sowietologiczne, współpraca z radiem Głos Ameryki, działalność w amerykańskich ośrodkach naukowych czy jego rola w procesie delegalizacji partii komunistycznej w Niemczech.

Główna teza mojej pracy zakłada, że działalność antykomunistyczna arcybiskupa Józefa Gawliny i o. Józefa Marii Bocheńskiego OP stanowiła istotny element walki o zachowanie polskiej tożsamości narodowej i religijnej w środowiskach emigracyjnych oraz ważny wkład Kościoła katolickiego w szeroko rozumiany opór wobec komunizmu. Komunizm postrzegany był przez nich nie tylko jako zagrożenie polityczne, lecz także jako niebezpieczeństwo moralne i duchowe, podważające chrześcijańskie fundamenty cywilizacji europejskiej oraz podstawy ładu społecznego. Antykomunistyczna postawa arcybiskupa Gawliny była nierozzerwalnie związana z ideą służby Polsce, pojmowana jako forma duchowego patriotyzmu, i przyczyniła się do utrwalenia ideowego zaplecza polskiej emigracji po 1945 roku.

2) Historia dyskursu

Zakończenie II wojny światowej w 1945 roku oznaczało definitywny kres przedwojennego porządku politycznego, gospodarczego i społecznego w Europie. Zwycięstwo aliantów przyniosło nie tylko upadek hitlerowskiej okupacji, lecz także zapoczątkowało głębokie przemiany ustrojowe i ideologiczne. Polska, podobnie jak pozostałe państwa Europy Środkowo-Wschodniej, znalazła się w strefie wpływów Związku Socjalistycznych Republik Sowieckich, co pociągnęło za sobą zasadnicze zmiany polityczne oraz rozpoczęło proces

budowy systemu totalitarnego opartego na ideologii marksizmu-leninizmu. Jednym z kluczowych elementów tej transformacji była konfrontacja władz komunistycznych z Kościołem katolickim – instytucją, która od wieków stanowiła fundament narodowej tożsamości, duchowej niezależności i moralnego ładu społeczeństwa polskiego, a zarazem ważny ośrodek oporu wobec wszelkich form zniewolenia ideologicznego.

Władze komunistyczne szybko dostrzegły jednak, że całkowite wykorzenienie religii nie może zostać osiągnięte wyłącznie za pomocą środków represyjnych. Wobec tego polityka wobec Kościoła przybrała charakter kompleksowy i długofalowy, łącząc represje fizyczne z naciskiem administracyjnym, prawnym, ekonomicznym oraz intensywną propagandą. Centralnym założeniem tej strategii było przekonanie, że ostateczne zwycięstwo nad religią możliwe jest jedynie poprzez ideologiczne wychowanie młodego pokolenia. System edukacyjny i wychowawczy podporządkowano zatem celom państwa totalitarnego – miał on kształtować obywateli wiernych zasadom materializmu dialektycznego, lojalnych wobec partii komunistycznej oraz obojętnych wobec tradycyjnych wartości chrześcijańskich. Proces ten stanowił jeden z zasadniczych filarów laicyzacji społeczeństwa w powojennej Polsce.

Zagrożeniem dla Kościoła katolickiego nie była jednak wyłącznie sytuacja w krajach pozostających pod bezpośrednią kontrolą ZSRS, lecz także zmieniający się kontekst polityczny w Europie Zachodniej. W drugiej połowie lat czterdziestych ruch komunistyczny prowadził tam intensywną działalność propagandową pod hasłami „pokoju” i „postępu społecznego”, dążąc do pozyskania szerokiego poparcia społecznego. W ramach tej strategii podejmowano próby budowania sojuszy z różnymi środowiskami lewicowymi, w tym również z kręgami katolików, którzy – poszukując odpowiedzi na problemy społeczne epoki – dopuszczali możliwość pogodzenia zasad chrześcijaństwa z wybranymi elementami ideologii socjalistycznej.

Z perspektywy władz komunistycznych kontakty z zachodnimi środowiskami katolickimi miały znaczenie nie tylko propagandowe, lecz również polityczne, stanowiąc element szerszej ofensywy zmierzającej do międzynarodowej legitymizacji systemu komunistycznego. W tej sytuacji Stolica Apostolska podejmowała próby utrzymania kanałów komunikacji z państwami komunistycznymi, starając się jednocześnie zachować autorytet moralny oraz wiarygodność jako strażniczka chrześcijańskiego porządku wartości. W realiach nasilającej się rywalizacji między blokiem wschodnim a zachodnim nie tylko władze państwowe, lecz także liczne organizacje polityczne, środowiska intelektualne oraz osoby prywatne angażowały się w działania o charakterze ideowym, które można określić mianem antykomunistycznej krucjaty. Jej celem było przeciwstawienie się ekspansji komunizmu w wymiarze politycznym,

kułturowym i religijnym. Jedną z postaci, które w sposób szczególny zaangażowały się w walkę z komunizmem, był arcybiskup Józef Gawlina. W swoich działaniach mógł on liczyć na bezinteresowne, konsekwentne i stałe wsparcie filozofa i teologa, wykładowcy Uniwersytetu we Fryburgu, ojca Józefa Marii Bocheńskiego OP. Jednoznaczna postawa antykomunistyczna obu duchownych, ukształtowana jeszcze w okresie II wojny światowej, stała się istotnym czynnikiem uniemożliwiającym im powrót do kraju po jej zakończeniu.

3) Stan badań

Arcybiskup Józef Gawlina oraz o. Józef Maria (Innocenty) Bocheński OP należą do postaci powszechnie znanych w historii Kościoła katolickiego XX wieku. W przypadku arcybiskupa Gawliny istotną rolę w upowszechnieniu wiedzy o jego życiu i działalności odegrał arcybiskup Szczepan Wesoły, który zainspirował ks. prof. dr. hab. Jerzego Myszora z Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach do podjęcia systematycznych badań nad życiem i działalnością pochodzącego z Górnego Śląska biskupa polowego. Z inicjatywy ks. prof. J. Myszora ukazało się drukiem kilkadziesiąt publikacji poświęconych osobie bp. Gawliny. Na szczególną uwagę zasługują również prace innych badaczy: Damiana Bednarskiego, Andrzeja Krzysztofa Kunerta, Wiesława Jana Wysockiego, Piotra Majki oraz Marka Wesołowskiego.

Dostępne publikacje źródłowe oraz opracowania biograficzne umożliwiają szczegółowe prześledzenie losów arcybiskupa Józefa Gawliny – od jego doświadczeń z okresu I i II wojny światowej, poprzez zaangażowanie w życie Kościoła na Śląsku i w Polsce w czasach II Rzeczypospolitej, aż po działalność biskupa polowego oraz późniejsze jego wysiłki na rzecz zachowania wiary i polskiej tożsamości narodowej wśród Polaków przebywających na emigracji.

W przeciwieństwie do arcybiskupa Gawliny, o. Józef Maria (Innocenty) Bocheński OP zyskał światową renomę przede wszystkim jako filozof i logik. Był autorem lub współautorem blisko tysiąca publikacji naukowych i popularnonaukowych. Dotychczas ukazało się ponad sześćset opracowań poświęconych jego osobie, w przeważającej mierze dotyczących jego dorobku filozoficznego i logicznego, a także – zważywszy na długie i intensywne życie dominikanina – kilkadziesiąt prac o charakterze bibliograficznym i biograficznym. Dostępne publikacje źródłowe oraz opracowania biograficzne pozwalają na szczegółową rekonstrukcję działalności naukowej i dydaktycznej o. Bocheńskiego, w znacznie mniejszym stopniu jednak ukazują jego zaangażowanie w okresie II wojny światowej oraz aktywność na stanowisku rektora Polskiej Misji Katolickiej w Szwajcarii w latach 1950–1976. Istotną pomocą w tym

zakresie są opracowania Roberta Zadury, prezentujące życie i działalność dominikanina do 1945 roku, a także prace Jana Parysa, analizujące jego stosunek do komunizmu oraz sposób, w jaki był postrzegany przez środowiska komunistyczne.

Choć działalność arcybiskupa Gawliny i o. Bocheńskiego – obejmująca inicjatywy duszpasterskie, intelektualne oraz propagandowe – odegrała istotną rolę w kształtowaniu postaw antykomunistycznych w środowiskach emigracyjnych, to jednak ich współpraca pozostaje w dotychczasowej historiografii słabo udokumentowana i nie doczekała się pogłębionej analizy naukowej. Z tego względu, z punktu widzenia podjętego tematu, użyteczność istniejących opracowań okazała się niewystarczająca i uzasadniała potrzebę podjęcia przeze mnie badań przedstawionych w tej monografii.

4) Przedmiot i metodologia badań

W poszukiwaniu odpowiedzi na postawione pytania badawcze przeprowadziłem kwerendy w dwudziestu sześciu archiwach krajowych i zagranicznych. Najbardziej owocne okazały się badania w trzech archiwach watykańskich: Archiwum Sekretariatu Stanu, Archiwum Apostolskim oraz Archiwum Dykasterii Nauki Wiary. Istotne znaczenie miały również kwerendy w instytucjach przechowujących spuściznę po arcybiskupie Józefie Gawlinie, w szczególności w Archiwum Polskiej Misji Katolickiej w Anglii i Walii, Archiwum Ordynariatu Biskupa Polowego Wojska Polskiego, Archiwum Kościoła i Hospicjum św. Stanisława w Rzymie oraz Archiwum Towarzystwa Chrystusowego. Część dokumentów związanych z życiem i działalnością o. Józefa Marii Bocheńskiego OP została odnaleziona w Archiwum Polskiej Prowincji Dominikanów w Krakowie, Fundacji Archivum Helveto-Polonicum oraz Archiwum Misji Polskiej w Szwajcarii. Interesujące materiały, które pozwalały lepiej zrozumieć zarówno przebieg działań antykomunistycznych, jak i ich polityczne oraz społeczne uwarunkowania, udało się także odnaleźć w zbiorach Archiwum Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen. Władysława Sikorskiego w Londynie, Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej, Archiwum Akt Nowych, Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych w Warszawie oraz Archiwum Polskiej Misji Katolickiej w Paryżu.

Znacznie skromniejsze rezultaty przyniosła kwerenda przeprowadzona w Archiwum Archidiecezjalnym w Katowicach, które nie posiada odrębnej spuścizny po arcybiskupie Józefie Gawlinie. Jedynie w ramach spuścizny po arcybiskupie Szczepanie Wesołym zachowała się pojedyncza jednostka archiwalna stanowiąca zbiór materiałów odnoszących się do osoby i działalności biskupa polowego. Niezwykle cenne materiały dotyczące działalności

arcybiskupa Gawliny oraz o. Józefa Marii Bocheńskiego OP zostały mi udostępnione przez ucznia dominikanina – ks. Korneliusza Polickiego.

W pracy zastosowałem podwójną krytykę źródeł, obejmującą zarówno analizę intencji i celów autorów wytworzonych materiałów, jak i ocenę ich osadzenia w konkretnym kontekście historycznym. Metodologiczną podstawę badań stanowiła metoda indukcyjna.

5) Struktura wywodu

Praca ma charakter problemowy i została podzielona na cztery rozdziały, poprzedzone wstępem oraz krótkim wprowadzeniem, w którym przedstawiono taktykę władz komunistycznych wobec Kościoła katolickiego.

We wstępie przedstawiono motywację podjętego tematu, jego znaczenie dla badań nad życiem i działalnością abpa Gawliny i o. Bocheńskiego, cele badawcze oraz zastosowaną metodologię. Zawiera on również analizę bazy źródłowej oraz przegląd literatury przedmiotu. Następnie, w zwięzłym wprowadzeniu, syntetycznie omówiono politykę władz komunistycznych wobec Kościoła katolickiego po II wojnie światowej jako niezbędne tło dla dalszych rozważań.

W pierwszym rozdziale opisano przyczyny oraz źródła antykomunistycznego zaangażowania arcybiskupa Józefa Gawliny oraz o. Józefa Marii Bocheńskiego OP. Przedstawiono ich poglądy na komunizm, przeanalizowano postrzegane przez nich zagrożenia wynikające z ideologii komunistycznej, a także wskazano, jaką postawę – zdaniem obu duchownych – powinni przyjąć katolicy wobec tego systemu. Następnie scharakteryzowano wzajemne relacje między J. Gawliną a o. J.M. Bocheńskim, które z czasem doprowadziły do wypracowania i realizacji wspólnej strategii antykomunistycznej.

W drugim rozdziale ukazano główne wyzwania i problemy, z jakimi zetknęli się obaj duchowni w trakcie organizowania działalności antykomunistycznej. Dotyczyły one przede wszystkim pozyskiwania źródeł finansowania oraz tworzenia zaplecza intelektualnego i organizacyjnego, które były niezbędne do skutecznego prowadzenia walki ideowej. Działania opisane w dwóch pierwszych rozdziałach, podejmowane przez arcybiskupa Józefa Gawlinę oraz o. Józefa Marię Bocheńskiego OP, stanowiły fazę przygotowawczą do właściwej akcji antykomunistycznej.

Opis tejże fazy działalności zawarty został w rozdziale trzecim. Przedstawiono tam cztery główne obszary, w których obaj duchowni prowadzili walkę z komunizmem. W pierwszej części rozdziału omówiono działania podejmowane na rzecz zachowania antykomunistycznego charakteru oraz jedności polskiego wychodźstwa. Arcybiskup Józef Gawlina jako Protektor

Wychodźstwa Polskiego, pojmował swoją misję nie tylko w kategoriach duszpasterskich, lecz także jako zadanie o głębokim wymiarze narodowym i moralnym. Uważał on emigrację polską za duchowe zaplecze narodu, przechowujące wiarę, tradycję i tożsamość w okresie dominacji komunistycznej w kraju. Z tego względu jego działalność duszpasterska miała wyraźnie antykomunistyczny charakter i łączyła troskę o wiarę z obroną narodowej tożsamości Polaków żyjących na obczyźnie. Arcybiskup Gawlina podejmował również liczne inicjatywy zmierzające do zjednoczenia podzielonych środowisk i ugrupowań emigracyjnych, uznając, że istniejące spory polityczne osłabiają wspólny front walki z komunizmem.

Takie rozumienie misji Protektora Wychodźstwa Polskiego prowadziło jednak do napięć z prymasem Polski, który stał na stanowisku, iż działalność duszpasterstwa emigracyjnego powinna koncentrować się przede wszystkim na sferze religijnej, przy ograniczeniu zaangażowania w kwestie polityczne i ideologiczne. Spór pomiędzy prymasem Stefanem Wyszyńskim a arcybiskupem Józefem Gawliną miał konkretne konsekwencje dla funkcjonowania duszpasterstwa emigracyjnego oraz jego orientacji ideowej. Prymas dążył do zmiany politycznego oblicza wychodźstwa, postrzegając otwartą działalność antykomunistyczną jako czynnik zagrażający jedności Kościoła oraz komplikujący relacje z władzami państwowymi. Odrębnej analizy wymaga zatem problem podejmowanych przez prymasa Wyszyńskiego prób przejęcia kontroli nad prasą i wydawnictwami emigracyjnymi, jak również działań personalnych, które zmierzały do odsunięcia z zachodnich placówek duszpasterskich duchownych prowadzących otwartą działalność antykomunistyczną.

W kolejnej części trzeciego rozdziału przedstawiono zaangażowanie arcybiskupa Józefa Gawliny oraz o. Józefa Marii Bocheńskiego OP w działania wymierzone przeciwko środowiskom tzw. katolików postępowych. Obaj duchowni zdawali sobie sprawę, że nadrzędnym celem starannie przygotowywanych, a zarazem pozostających pod ścisłą kontrolą władz komunistycznych wyjazdów przedstawicieli środowisk katolickich z Polski na Zachód, było stworzenie swoistej „międzynarodówki filokomunistycznych katolików”. Środowisko to, działając pod hasłami obrony pokoju, w rzeczywistości wspierało cele rewolucji proletariackiej oraz politykę Związku Sowieckiego.

Arcybiskup Gawlina i o. Bocheński w znaczący sposób przyczynili się do potępienia przez Święte Oficjum w czerwcu 1955 roku publikacji Bolesława Piaseckiego. Działania Stolicy Apostolskiej nie zakończyły jednak sprawy Stowarzyszenia PAX. Obaj duchowni podejmowali dalsze inicjatywy mające na celu informowanie polskiej opinii publicznej o decyzjach Watykanu, a także przedstawienie katolickiej opinii publicznej na Zachodzie – zwłaszcza we

Francji – rzeczywistego charakteru tej organizacji oraz wyjaśnienie motywów decyzji papieskich.

Następna część rozdziału monografii poświęcona została antykomunistycznej działalności arcybiskupa Gawliny i o. Bocheńskiego na rzecz utrzymania jednoznacznie antykomunistycznej strategii Stolicy Apostolskiej. W pierwszej połowie lat pięćdziesiątych celem działań arcybiskupa było utworzenie międzynarodowego frontu antykomunistycznego, który skupiał duchownych oraz intelektualistów reprezentujących Kościoły krajów znajdujących się „za żelazną kurtyną”. Podstawowym zamiarem hierarchy było ukazanie jedności oraz historycznych więzi jakie łączyły przedstawicieli narodów Europy Środkowo-Wschodniej przebywających w Rzymie. Mimo zmiany kierunku polityki Stolicy Apostolskiej wobec państw komunistycznych, po śmierci Piusa XII, Józef Gawlina nie zaprzestał działalności antykomunistycznej. W okresie przygotowań do Soboru Watykańskiego II pełnił on funkcję sekretarza *Commissio de Episcopis et Dioecesium Regimine* (Komisji ds. Biskupów i Zarządu Diecezjami). Dzięki pełnieniu tej funkcji miał możliwość wpływu na redagowanie wstępnych schematów soborowych, których treść miała wyraźny wydźwięk antykomunistyczny. Projekty te jednak – ze względu na dążenie do nadania soborowi charakteru ekumenicznego i uniwersalnego – nie zostały ostatecznie przyjęte.

Z kolei w ostatniej części trzeciego rozdziału, podzielonej na dwie podsekcje, przedmiotem analiz jest stosunek arcybiskupa Gawliny do episkopatu Polski. Przedstawiono w nich z jednej strony zaangażowanie obu duchownych w działania wymierzone przeciwko wikariuszom kapitulnym w Katowicach i we Wrocławiu, mianowanym przez władze komunistyczne z pominięciem hierarchii kościelnej, a z drugiej reakcję prymasa Stefana Wyszyńskiego na aktywność antykomunistyczną tych duchownych. Pomimo początkowo serdecznych, opartych na wzajemnym szacunku relacji, krytyczne stanowisko prymasa wobec działalności arcybiskupa Gawliny doprowadziło ostatecznie do nieformalnego odsunięcia jego osoby na margines episkopatu Polski w okresie Soboru Watykańskiego II.

W czwartym rozdziale monografii omówiono – znany już w historiografii problem – dotyczący prób pozyskania arcybiskupa Józefa Gawliny do współpracy przez władze komunistyczne. Odwołano się przy tym częściowo do nowych źródeł archiwalnych. Znacznie więcej miejsca poświęcono analizie działań operacyjnych aparatu bezpieczeństwa wobec arcybiskupa Gawliny i o. Józefa Marii Bocheńskiego OP. W ostatniej części rozdziału przedstawiono trudne, a niekiedy wręcz wrogie relacje arcybiskupa Gawliny z rektorem Papieskiego Kolegium Polskiego w Rzymie, ks. Marianem Strojnym, którego Protektor Wychodźstwa Polskiego podejrzewał – nie bez podstaw – o współpracę z komunistycznymi

służbami bezpieczeństwa. W swojej pracy staram się całościowo ująć problem współpracy arcybiskupa Józefa Gawliny i o. Józefa Marii Bocheńskiego OP na polu działalności antykomunistycznej, opierając się na szerokiej i w dużym stopniu dotąd niewykorzystywanej bazie źródłowej.

6) Wkład w rozwój badań

Zaprezentowane w niniejszej pracy wyniki badań wykazały, że zarówno arcybiskup Józef Gawlina oraz o. Józef Maria Bocheński OP w okresie powojennym uczynili antykomunistyczną działalność motorem swojej aktywności duszpasterskiej i publicznej na wszystkich płaszczyznach ich zaangażowania. Obaj duchowni byli przekonani, że okresowe „odwilże” w polityce władz komunistycznych wobec Kościoła – zwłaszcza w latach 1950 i 1956 – miały charakter instrumentalny i służyły jedynie uśpieniu czujności społeczeństwa oraz duchowieństwa, nie oznaczały natomiast rzeczywistej zmiany postawy reżimu, który konsekwentnie dążył do osłabienia roli Kościoła w życiu publicznym. Realizowany przez obu duchownych program obejmował nie tylko walkę z komunizmem w krajach znajdujących się za „żelazną kurtyną”, lecz także przeciwdziałanie postawom filokomunistycznym w świecie zachodnim. Uznawali je bowiem za bardzo poważne zagrożenie dla integralności wiary i moralności chrześcijańskiej.

Zdaję sobie sprawę, że zaprezentowane w monografii badania nie wyczerpują problematyki działalności antykomunistycznej arcybiskupa Józefa Gawliny oraz o. Józefa Marii Bocheńskiego OP. Dalszych analiz wymaga zwłaszcza antykomunistyczna aktywność dominikanina prowadzona niezależnie od współpracy z arcybiskupem w tej dziedzinie. Problem ten zasygnalizowałem jedynie we wstępie pracy. Pogłębionych badań wymaga również praktyczna realizacja antykomunistycznej wizji arcybiskupa w działalności poszczególnych Polskich Misji Katolickich oraz zaangażowanie polskiego duchowieństwa emigracyjnego w propagowanie tej idei. Na osobne opracowanie zasługuje ponadto kwestia współpracy arcybiskupa Gawliny z ambasadorem Rzeczypospolitej Polskiej przy Stolicy Apostolskiej Kazimierzem Papéem w ramach wspólnych inicjatyw antykomunistycznych. Ponadto interesującym kierunkiem dalszych badań byłoby dogłębne przeanalizowanie reakcji Kościołów partykularnych na Zachodzie – zwłaszcza we Francji – na prowadzoną przez arcybiskupa Gawlinę działalność antykomunistyczną.

Omówienie osiągnięcia nr 2: *Biskup Gawlina wobec Żydów w czasie II wojny światowej*

Jako drugie z moich osiągnięć naukowych, mieszczące się w obszarze badań nad osobą i działalnością arcybiskupa Józefa Gawliny, wnoszącą znaczny wkład w rozwój dyscypliny nauki teologiczne (historia Kościoła), uznaję monografię *Biskup Gawlina wobec Żydów w czasie II wojny światowej* (IPN, Katowice 2024). [zał. 1.2].

Celem tej publikacji była analiza stosunku Józefa Gawliny do tzw. kwestii żydowskiej w okresie II wojny światowej. Opierając się na szerokiej bazie materiałów źródłowych, poddałem analizie nie tylko poglądy i koncepcje hierarchy dotyczące wyznawców religii mojżeszowej, lecz – starałem się ukazać je w kontekście ówczesnego stanu wiedzy, obowiązujących norm społecznych oraz uwarunkowań historycznych i politycznych. Wysunąłem tezę, że stanowisko bpa Józefa Gawliny wobec Żydów miało charakter antyżydowski, zbieżny z poglądami prymasa Polski kardynała Augusta Hlonda, przy czym było ono uwarunkowane doświadczeniami życiowymi duchownego oraz realiami społeczno-politycznymi II Rzeczypospolitej. Wykazałem, że był on polskim patriotą o krytycznym, a niekiedy antyżydowskim nastawieniu, nie był jednak antysemitą w sensie ideologicznym, co potwierdzają jego konkretne działania na rzecz ratowania Żydów w czasie wojny.

Poszukując odpowiedzi na pytanie o stosunek bp. Józefa Gawliny do kwestii żydowskiej, przeprowadziłem kwerendy archiwalne w Archiwum Towarzystwa Chrystusowego w Poznaniu, Archiwum Polskiej Misji Katolickiej w Anglii i Walii, Archiwum Kościoła i Hospicjum św. Stanisława w Rzymie, Archiwum Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen. Władysława Sikorskiego w Londynie, Archiwum Jasnogórskim w Częstochowie oraz w Archiwum Yad Vashem w Jerozolimie. Efektem moich poszukiwań było odnalezienie nieznanej dotąd korespondencji przedstawicieli Żydów polskich kierowanej do biskupa polowego. Monografia składa się z trzech rozdziałów oraz aneksu źródłowego.

W rozdziale pierwszym syntetycznie przedstawiam życiorys bp. Józefa Gawliny, a także zarysuję sytuację ludności żydowskiej w Polsce, ze szczególnym uwzględnieniem Górnego Śląska, po odzyskaniu niepodległości. Analizuję również stosunek biskupa Gawliny do kwestii żydowskiej w okresie przedwojennym oraz jego postawę wobec ludności cywilnej w czasie II wojny światowej. Rozdział drugi poświęciłem sytuacji Polaków deportowanych do Związku Sowieckiego w okresie okupacji. Przedstawiam proces formowania Armii Polskiej w ZSRS oraz ewakuację wojska i ludności cywilnej w 1942 roku. Omawiam także przyczyny, które uniemożliwiały wyznawcom religii mojżeszowej wyjazd z ZSRS, oraz zakres pomocy udzielanej tej ludności przez bp. Józefa Gawlinę. W tym kontekście rozważam problem, czy

działalność biskupa polowego na rzecz Żydów w Związku Sowieckim może być określana mianem „ratowania”, czy raczej rozumieć ją trzeba jako próbę wyrwania ich z ekstremalnie trudnych warunków bytowych.

W trzecim rozdziale wskazuję źródła oraz przejawy postaw antysemickich występujących w Wojsku Polskim w okresie II wojny światowej. W monografii konsekwentnie dążę do interpretowania postawy bp. Gawliny wobec Żydów w świetle ówczesnych realiów historycznych, społecznych i politycznych. Świadomie unikam jednoznacznych, kategorycznych ocen jego działań, pozostawiając czytelnikowi możliwość samodzielnego wyrobienia sobie poglądu na poruszane zagadnienia. Monografia zawiera obszerny materiał źródłowy, zaprezentowany zarówno w tekście głównym, jak i w załącznikach oraz w aneksie. Szczególną wartość stanowi unikatowy, dotąd nieznany w literaturze przedmiotu zbiór korespondencji kierowanej do biskupa polowego Wojska Polskiego, stanowiący świadectwo pomocy udzielanej ludności żydowskiej przez bp. Józefa Gawlinę. W toku przeprowadzonej kwerendy archiwalnej odnalazłem czternaście listów: siedem autorstwa rabina Joela Landaua, dwa napisane przez Mendela Hagera, dwa autorstwa Jakuba Hauszpigla oraz jeden list zbiorowy podpisany przez kilkunastu Żydów, w większości rabinów. W publikacji zamieszczono również dwa pisma z podziękowaniami skierowane do biskupa Gawliny przez Marthę Steiner oraz F. Fleischera. Prezentowana w pracy korespondencja została sporządzona w latach 1941–1944 na obszarze Związku Sowieckiego, Wielkiej Brytanii, Iranu oraz Palestyny. Dokumenty te stanowią cenne świadectwo relacji między polskim duszpasterstwem wojskowym a przedstawicielami społeczności żydowskiej w warunkach wojennych oraz pozwalają uzupełnić dotychczasowy stan badań nad działalnością bp. Gawliny w okresie II wojny światowej. Warto dodać, że publikacja ukazała się także w wersji anglojęzycznej. [zał. 1.2.1].

Omówienie pozostałych osiągnięć naukowo-badawczych

Prócz wyżej wymienionych publikacji naukowych, w krąg moich zainteresowań badawczych poświęconych osobie i działalności arcybiskupa Józefa Gawliny, wpisują się też inna praca zwarta (*Korespondencja Józefa Gawliny i Józefa Marii Bocheńskiego w latach 1939–1964*, edycja, wstęp i oprac. Michał Kłakus, Centrum Badań nad Historią Kościoła im ks. Wincentego Myszora, Katowice 2025) [zał. 2.1.6] oraz artykuły naukowe będące rezultatem prowadzonych przeze mnie badań:

1. *Relacje Prymasa Polski Stefana Wyszyńskiego i Protektora Wychodźstwa Polskiego (a)bp Józefa Gawliny (w świetle dokumentów Archiwum Polskiej Misji Katolickiej we Francji)* [w:] *Nieznane karty z życia biskupa Józefa Gawliny w świetle dokumentów*, red. J. Myszor przy współudziale D. Bednarski, Katowice 2015, s. 175–191. [zał. 2.2.13].
2. *Qui était le chef spirituel de l'émigration polonaise en France pendant «la drôle de guerre»? Les relations tendues entre Mgr Gawlina et le Recteur Cegiętka*, Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne, 54/2, 2021, s. 131–146. [zał. 2.2.31].
3. [wraz z: J. Myszor] *Kapelani Wojska Polskiego w oflagu w Rotenburgu (XII 1939–IV 1940) – historia pewnej fotografii*, Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne, t.115 (2021), s. 175–196. [zał. 2.2.20].
4. [recenzja] Włodzimierz Cieński, *Od Lwowa do Teheranu. Wspomnienia duszpasterskie 1939–1942*, wybór i opracowanie Jacek Żurek, Fundacja Centrum Badań nad Historią Kościoła im. ks. prof. Wincentego Myszora – Collegium Verum, Katowice–Warszawa 2021, ss. 566, *Nasza Przyszłość*, 137 (2022), s. 197–203. [zał. 2.2.26].
5. *Okoliczności wyboru Józefa Gawliny biskupem polowym (1933)*, [w:] *Duszpasterstwo służb mundurowych w Polsce. Aspekty organizacyjno-prawne*, red. S. Bylina, P. Stanisławski, Lubin 2023, s. 51–76. [zał. 2.2.33].
6. *Styl działalności Protektora Wychodźstwa Polskiego abpa Józefa Gawliny w świetle korespondencji z ks. Kazimierzem Kwaśnym, Rektorem Polskiej Misji Katolickiej w Paryżu*, Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne, 56/1, 2023, s. 48–62. [zał. 2.2.36].
7. *Próby mianowania bp. Józefa Gawliny ordynariuszem w Katowicach (1948) w świetle materiałów z Archiwum Watykańskiego Sekretariatu Stanu*, Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne, 57/1, 2024, s. 7–19. [zał. 2.2.37].
8. *Kulisy wyboru bp. Józefa Gawliny na Protektora Wychodźstwa Polskiego (1949)*, *Saeculum Christianum*, t.31/2, 2024, s. 243–256. [zał. 2.2.38].
9. *Biskup Józef Gawlina i próby objęcia polskiej ludności cywilnej w ZSRR duszpasterstwem wojskowym w 1942 r.* [w:] *Duszpasterstwo służb mundurowych w Polsce. Aspekty społeczno-duszpasterskie*, t. 2, red. S. Bylina, E. Jarmoch, Lublin 2024, s. 171–193. [zał. 2.2.39].

Ważnym obszarem moich zainteresowań badawczych jest **historia duszpasterstwa emigracyjnego oraz dzieje życia Polaków na emigracji**. Problematyka ta znalazła swoje odzwierciedlenie w następujących publikacjach:

1. *Powstanie i działalność Związku Polskich Księży we Francji*, Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne, 43/1, 2010, s. 115–123. [zał. 2.2.2].
2. *Nuncjusz apostolski Angelo Roncalli wobec problemów polskiej emigracji we Francji po zakończeniu II wojny światowej*, Studia Polonijne, t. 34, 2013, s. 39–52. [zał. 2.2.12].
3. *Udział duszpasterzy z Górnego Śląska w życiu religijnym polskich emigrantów we Francji w okresie międzywojennym*, Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne, 47/2, 2014, s. 316–345. [zał. 2.2.9].
4. *Duszpasterstwo polskie we Francji w świetle korespondencji arcybiskupa Józefa Gawliny i księdza Kazimierza Kwaśnego w latach 1949-1963*, Katowice –Trans en Provence 2017; rec. Żurek Jacek, *Nowe gawliniana i francuska polonia. Na marginesie listów „francuskich” Józefa Gawliny w edycji Michała Kłakusa*, Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne, 52/1, 2019, s. 127–173; Paczowicz Anna, *Duszpasterstwo polskie we Francji w świetle korespondencji arcybiskupa Józefa Gawliny i księdza Kazimierza Kwaśnego w latach 1949-1963*, Łódzkie Studia Teologiczne, 27/3, 2018, s. 275–277. [zał. 2.1.4].
5. *Comment garder la foi et l'unité avec l'Eglise en Pologne en dehors du pays d'origine? - à la lumière de la correspondance cardinale Wyszyński avec le Recteur de la Mission catholique polonaise en France (conservé aux Archives de la Mission catholique polonaise à Paris)*, Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne, t.114 (2020), s. 165–180. [zał. 2.2.18].
6. *„Regulamin dla kapelanów polskich” we Francji – okoliczności powstania*, Studia Polonijne, 42 (2021), s. 57–74. [zał. 2.2.23].
7. Czesław Horain, *Na tropie Polaków w Ziemi Świętej. Rejestr pielgrzymów i podróżników polskich do Ziemi Świętej przybyłych w latach 1845–1921; 1931–1947*. Edycja źródeł. Wstęp i opracowanie Michał Kłakus, [wyd.] WueM, Katowice –Toulon 2022. [zał. 2.1.5].
8. *„Nie sądzę, żeby posądzanie mnie o wrogość do Kościoła było słuszne”. Związki Czesława Miłosza z Seminarium Polskim w Paryżu*, Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne, 119 (2022), s. 131–142. [zał. 2.2.29].

Kolejny nurt moich zainteresowań badawczych obejmuje **historię Kościoła na Śląsku**. Problematyka ta znalazła swoje odzwierciedlenie w następujących publikacjach:

1. [red. z J. MYSZOR], *Słownik biograficzny duchowieństwa (archi)diecezji katowickiej 1922–2008*, Katowice 2009, ss. 482. [zał. 2.1.2].

2. *Udział duchowieństwa w powstaniach śląskich w świetle akt zgromadzonych w Instytucie im. Józefa Piłsudskiego w Nowym Jorku*, Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne, 45/1, 2012, s. 195–201. [zał. 2.2.4].
3. *Duchowni z Archidiecezji Katowickiej na placówkach we Francji*, Wiadomości diecezjalne (katowickie), 2012, nr 11, poz. 196, s. 681–687. [zał. 2.2.5].
4. *Współpracownicy Administratora Apostolskiego dla Górnego Śląska ks. Augusta Hlonda* [w:] *August Hlond i Jego diecezja*, red. J. Myszor, Katowice 2013, s. 48–56. [zał. 2.2.10].
5. *Źródła do dziejów diecezji katowickiej (1923–1926)*, [w:] *August Hlond i Jego diecezja*, red. J. Myszor, Katowice 2013, s. 121–211. [zał. 2.2.11].
6. *Kulisy wyboru Stanisława Adamskiego na biskupa katowickiego (1930)*, Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne, 48/1, 2015, s. 14–29. [zał. 2.2.14].
7. *Bracia Brandysowie – obrońcy polskości i wiary ojczystej*, [w:] *Korfanty i inni. Rok 1918 na Górnym Śląsku*, red. J. Myszor przy współpracy H. Olszara, Katowice 2018, s. 9–25. [zał. 2.2.15].
8. *Prymas Polski August Hlond o kandydatach na urząd pierwszego biskupa pomocniczego w Katowicach (1934)*, Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne, 53/1, 2020, s. 63–73. [zał. 2.2.19].
9. *Spór o uposażenie Administracji Apostolskiej Górnego Śląska/diecezji katowickiej*, Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne, 55/2, 2022, s. 176–209. [zał. 2.2.35].

Kolejnym obszarem moich zainteresowań badawczych są **dzieje komunizmu w Polsce w X wieku, ze szczególnym uwzględnieniem roli Kościoła katolickiego**. Badania nad problematyką komunizmu zaowocowały obroną rozprawy doktorskiej w 2009 roku. Rok później ukazała się drukiem poszerzona i uzupełniona wersja tej pracy pt. *Kościół i robotnicy. Kościół katolicki na Górnym Śląsku wobec Pierwszej „Solidarności” w Jastrzębiu-Zdroju* (Katowice 2011, ss. 188) [zał. 2.1.1]. Wynikiem kontynuowania badań nad tą problematyką jest kilka artykułów naukowych opublikowanych w kolejnych latach:

1. *Represje wobec duchowieństwa diecezji katowickiej w Polsce Ludowej*, Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne, 42/2, 2009, s. 85–102. [zał. 2.2.1]
2. *Kościół a „Solidarność” jastrzębska* [w:] *Solidarność z błoń. Wokół nauczania społecznego Jana Pawła II*, pod red. M. Drzonak i M. Siedziako, Szczecin 2011, s. 91–101. [zał. 2.2.3]

3. Ks. Bernard Czernecki – kapelan „Solidarności” w Jastrzębiu Zdroju, *Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne*, 46/1, 2013, 173–182. [zał. 2.2.7]
4. *Watykański Sekretariat Stanu o sytuacji w diecezji katowickiej w okresie wygnania biskupów śląskich w latach 1952–56*, *Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne*, 53/2, 2020, s. 211–237. [zał. 2.2.25]
5. [recenzja], Stanislava Vodičková, *Un cardinal indésirable. Biographie de S. Ěm. Josef Beran (1888-1969)*, cerf Patrimoines, Paris, cerf, 2020, *Revue d'histoire ecclésiastique*, vol 116/3–4 (2021), s. 1061–1063. [zał. 2.2.24]
6. *Wykaz dokumentów ze spuścizny kard. Agostina Casarolego przechowywana w Watykańskim Archiwum Sekretariatu Stanu a sprawa polska*, FIDES Biuletyn Bibliotek Kościelnych, nr 1 (54)/28 (2022), s. 143–164. [zał. 2.2.27]
7. *Komitet Pomocy Polakom we Francji (1981–1990)*, *Pamięć i Sprawiedliwość*, 45/1, 2025, s. 421–439. [zał. 2.2.40].

Odrębny obszar moich penetracji badawczych związany jest z Francją – krajem, który od dziewiętnastu lat stanowi centrum moich zainteresowań życiowych oraz miejsce, w którym prowadzę stałą działalność naukową i kościelną. **Badawczo interesuje mnie szczególnie problematyka historii relacji polsko-francuskich** którą podjąłem w następujących artykułach naukowych:

1. *August Hlond we Francji (1940–1944). Reakcja Kościoła we Francji na aresztowanie i uwolnienie Prymasa Polski*, *Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne* 46/2, 2013, s. 387–403. [zał. 2.2.8].
2. *Sytuacja Kościoła katolickiego w Polsce w świetle publikacji codziennej prasy francuskiej w okresie „dziwnej wojny”*, [w:] *Studia z historii Kościoła katolickiego w XIX i XX wieku. Księga jubileuszowa dedykowana Księdzu Profesorowi Jerzemu Myszorowi*, red. D. Bednarski, A. Dziurok, B. Piecha-van Schagen, Katowice 2020, s. 117–135. [zał. 2.2.16].
3. *Visite des évêques français en Pologne en 1924 à la lumière de dossier déposé par le Cardinal Dubois dans les archives historiques du diocèse de Paris [Wizyta biskupów francuskich w Polsce w 1924 r. w świetle materiałów zdeponowanych przez kard. Dubois (1856-1929) w archiwum historycznym diecezji paryskiej]*, *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne*, 113 (2020), s. 221–235. [zał. 2.2.17].

4. *Dyplomaci francuscy przyglądają się sytuacji religijnej na Śląsku (1947–1956)*, *Studia Śląskie*, 86–87 (2020), s. 59–75. [zał. 2.2.22].
5. *La position des autorités françaises sur l'arrestation du cardinal Stefan Wyszyński par les autorités communistes de Pologne en 1953*, *Revue d'histoire diplomatique*, 1 (2021), s. 27–48. [zał. 2.2.21].
6. „My we Francji wiemy, jaką rolę spełnia Kościół w życiu tego drogiego narodu i co uczynił dla jego wielkości”. O niedoszłym spotkaniu Prezydenta Charles'a de Gaulle'a z prymasem Stefanem Wyszyńskim (1967) z perspektywy kościelnej, *Chrześcijaństwo-Swiat-Polityka*, nr 26/2022, s. 366–380. [zał. 2.2.30].
7. *Don de l'Église de France à l'Église de Pologne (1945)*, *Revue d'Histoire ecclésiastique*, t. 118, (2023/1–2), s. 168–189. [zał. 2.2.34].

Mój dorobek naukowy po uzyskaniu stopnia doktora obejmuje siedem publikacji zwartych (monografie naukowe oraz edycje materiałów źródłowych), dwadzieścia osiem artykułów opublikowanych w recenzowanych czasopismach naukowych, dziesięć artykułów w czasopismach nierecenzowanych oraz w monografiach i publikacjach pokonferencyjnych, a także cztery publikacje o charakterze popularnonaukowym. Byłem również członkiem zespołu redakcyjnego *Słownika biograficznego duchowieństwa (archi)diecezji katowickiej 1922–2008* (Katowice 2009, ss. 482). Mój wkład w prace redakcyjne miał charakter pomocniczy i polegał przede wszystkim na weryfikacji opracowywanych biogramów pod kątem zgodności z przyjętą metodologią. Ponadto jestem autorem dziesięciu biogramów duchownych śląskich zamieszczonych w tym wydawnictwie. Wraz z ks. prof. Jerzym Myszorem jestem również współautorem artykułu pt. *Kapelani Wojska Polskiego w oflagu w Rotenburgu (XII 1939 – IV 1940) – historia pewnej fotografii* (*Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne*, t. 115, 2021, s. 175–196). Mój wkład w powstanie publikacji polegał na odnalezieniu unikatowej fotografii przedstawiającej księży kapelanów Wojska Polskiego przebywających w oflagu w Rotenburgu oraz jej szczegółowym opisie (s. 177–179), a także na opracowaniu biogramów poszczególnych kapelanów (s. 183–193). Ks. prof. Jerzy Myszor przygotował natomiast informacje dotyczące drogi kapelanów do Rotenburga (s. 176, 180) oraz charakterystykę obozu w Buchenwaldzie (s. 181–182) [zał. nr 5 do wniosku].

Ze względu na szerokie spektrum moich zainteresowań badawczych opracowane przeze mnie artykuły naukowe były publikowane w czasopismach o profilu teologicznym i historycznym. Są to m.in.: *Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne*, *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne*, *Studia Polonijne*, *Nasza Przyszłość*, *Annales Missiologici Posnanienses*,

FIDES Biuletyn Bibliotek Kościelnych, Studia Śląskie, Saeculum Christianum, Chrześcijaństwo – Świat – Polityka oraz Pamięć i Sprawiedliwość. Cztery artykuły zostały opublikowane w recenzowanych czasopismach zagranicznych (*Revue d'histoire ecclésiastique, Revue d'histoire diplomatique, Nuova Storia Contemporanea*), co świadczy o międzynarodowym zasięgu prowadzonych przeze mnie badań oraz o ich recepcji poza krajowym obiegiem naukowym.

Warto dodać, że podstawą opracowań wszystkich moich publikacji stanowi szeroka baza źródłowa, obejmująca również materiały dotąd nieznane lub niewykorzystywane w badaniach naukowych.

5. Informacja o wykazywaniu się istotną aktywnością naukową albo artystyczną realizowaną w więcej niż jednej uczelni, instytucji naukowej lub instytucji kultury, w szczególności zagranicznej.

Od 2021 r., w ramach powierzonych mi obowiązków, prowadzę działalność badawczą w zakresie historii Kościoła we Francji oraz historii Kościoła powszechnego w Diecezjalnym Instytucie Formacji Pastoralnej w Tulonie (Institut Diocésain de Formation Pastorale – IDFP), afiliowanym przy Katolickim Uniwersytecie w Lyonie. Rezultaty prowadzonych badań publikowane są w formie artykułów naukowych — z podaniem afiliacji instytucjonalnej — w czasopismach naukowych krajowych i zagranicznych.

W latach 2021–2023 brałem udział, wraz z ks. dr. hab. Damianem Bednarskim, prof. UŚ oraz ks. prof. dr. hab. Jerzym Myszorem (Wydział Teologiczny Uniwersytetu Śląskiego), w projekcie badawczym pt. *Działalność abp. Józefa Gawliny, Protektora Polskiej Emigracji, oraz duszpasterzy emigracyjnych wywodzących się z diecezji katowickiej w warunkach okupacyjnych i powojennych*, realizowanym w ramach badań Instytutu Nauk Teologicznych Uniwersytetu Śląskiego [zał. nr 9 do wniosku].

Moja monografia *Biskup Gawlina wobec Żydów w czasie II wojny światowej* powstała w ramach Centralnego Projektu Badawczego IPN *Dzieje Żydów w Polsce i stosunki polsko-żydowskie w latach 1917–1990*.

Od 2017 roku należę do grona stałych współpracowników założonego przez ks. prof. Jerzego Myszoza (emerytowanego pracownika Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach) Centrum Studiów nad Historią Kościoła im. ks. prof. Wincentego Myszoza.

Owoce tej współpracy było przyznanie mi dwóch grantów naukowych:

<https://centrum.silesia.edu.pl/granty-2019>

1. **Grant nr 4/03/2021** – ks. dr Michał Kłakus, *Prymas Polski kard. Stefan Wyszyński a Kościół we Francji*.
2. **Grant nr 11/03/2024** – ks. dr Michał Kłakus, projekt badawczy: *Korespondencja arcybiskupa Józefa Gawliny i o. Józefa Marii Bocheńskiego OP w latach 1939–1964*.

Pierwszy z nich umożliwił mi przeprowadzenie w latach 2021–2022 kwerend archiwalnych w instytucjach polskich — Instytucie Pamięci Narodowej, Archiwum Akt Nowych oraz Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych— a także w archiwach zagranicznych: Centre national des archives de l'Église de France, Archives du ministère des Affaires étrangères, Archives historiques du diocèse de Paris oraz Archiwum Polskiej Misji Katolickiej w Paryżu. Badania te dotyczyły relacji prymasa kard. Stefana Wyszyńskiego z hierarchią Kościoła we Francji.

W ramach drugiego grantu przygotowałem do druku pracę: *Korespondencja Józefa Gawliny i Józefa Marii Bocheńskiego w latach 1939–1964*, wstęp i oprac. Michał Kłakus, Centrum Badań nad Historią Kościoła im. ks. Wincentego Myszora, Katowice 2025.

6. Informacja o osiągnięciach dydaktycznych, organizacyjnych oraz popularyzujących naukę lub sztukę.

Od 2021 r. prowadzę działalność dydaktyczną w Diecezjalnym Instytucie Formacji Pastoralnej w Tulonie (Institut Diocésain de Formation Pastorale – IDFP), afiliowanym przy Katolickim Uniwersytecie w Lyonie, gdzie realizuję wykłady z zakresu historii Kościoła. W zajęciach uczestniczą zarówno studenci Instytutu, jak i tzw. wolni słuchacze zainteresowani problematyką historii chrześcijaństwa. Prowadzone przeze mnie zajęcia koncentrują się na zagadnieniach historii Kościoła powszechnego. Oprócz wykładów kursowych przygotowałem i przeprowadziłem także dwa cykle wykładów monograficznych, podejmujących aktualne kwestie społeczno-religijne w perspektywie historycznej. W roku akademickim 2022–2023, po zakończeniu pandemii COVID-19, prowadziłem cykl wykładów monograficznych pt. „Chrześcijanin wobec śmierci na przestrzeni wieków”. W bieżącym roku akademickim realizowałem natomiast wykłady monograficzne pt. „Spór między tradycjonalistami a integrystami we Francji w XIX i XX wieku”. Pierwszy z wymienionych cykli spotkał się ze znacznym zainteresowaniem słuchaczy, czego rezultatem były zaproszenia do wygłoszenia tych wykładów również w dwóch parafiach w Tulonie, gdzie uczestniczyło w nich kilkudziesięciu odbiorców.

W ramach cyklu spotkań edukacyjnych organizowanych przez Bibliotekę Teologiczną Uniwersytetu Śląskiego dla seniorów pod hasłem „Projekt – historia Śląska” w dniu 26 maja 2025 r. wygłosiłem wykład poświęcony osobie i działalności abp. Józefa Gawliny. Inicjatywa ta wpisuje się w działalność Biblioteki Teologicznej Uniwersytetu Śląskiego w zakresie popularyzacji wyników badań naukowych oraz upowszechniania wiedzy historycznej w środowisku lokalnym.

W okresie od obrony rozprawy doktorskiej brałem czynny udział w ośmiu krajowych i międzynarodowych sympozjach oraz konferencjach naukowych.

1. 10 VI 2010, Jastrzębie-Zdrój, Konferencja popularnonaukowa „Solidarność z błoń – Jastrzębie”, organizator: Oddział Instytutu Pamięci Narodowej w Katowicach, Urząd Miasta Jastrzębie-Zdrój oraz Stowarzyszenie 10 czerwca; referat: *Kościół a „Solidarność” jastrzębska*.
2. 12 IX 2010, Toulon (Francja), „Les divers aspects de «Solidarność»”, organizator: l’Amicale Franco-Polonaise du Var oraz les Anciens Combattants Polonais-section de Toulon, referat: „*La naissance de Solidarność*”.
3. 20 V 2021; Poznań, „*Polacy w zachodnich strefach okupacyjnych Niemiec w latach 1945–1949*”, organizator: Instytutu Pamięci Narodowej, referat: „*Dziś wolni – meldujemy się z powrotem do ukochanej Armii Polskiej by w niej nadal wiernie służyć*”. *Biskup Gawlina a kapelani wojskowi z Dachau*”.
4. 19 V 2022, Bratysława, *Pius XII: a stredovýchodná Európa v kontexte studenej vojny*; organizator: Universitas Comeniana Bratislaviensis, Ústav pamäti národa (With support of the Grant Agency of the Ministry of Education, Science, Research and Sport of the Slovak Republic VEGA (Research Project 1/0179/20 „The Holy See and the Slovak Question, 1945–1958”); referat: „*Antykomunistyczna krucjata arcybiskupa Józefa Gawliny za pontyfikatu Piusa XII*”.
5. 27 X 2022, Katowice, „Sanctissimus Dominus Noster. W stulecie powstania Administracji Apostolskiej na Górnym Śląsku”, organizator: Wydział Teologiczny Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach; referat: *Diecezja wrocławska a sprawa uposażenia Administracji Apostolskiej Górnego Śląska/Diecezji Katowickiej*.
6. 11 III 2023, Lublin, „Duszpasterstwo służb mundurowych w Polsce. Aspekt organizacyjno-prawny”, organizator: Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II (Wydział Nauk Społecznych; Wydział Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji); referat: *Kulisy wyboru ks. Józefa Gawliny na biskupa polowego (1933)*.

7. 11 IV 2024, Lublin, „Duszpasterstwo służb mundurowych w Polsce. Aspekty społeczno-duszpasterskie”, organizator: Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II (Wydział Nauk Społecznych, Wydział Teologii); referat: *Bp. Józef Gawlina i próby objęcia polskiej ludności cywilnej w ZSRS duszpasterstwem wojskowym w 1942 r.*
8. 3 IV 2025, Lublin, III Ogólnopolska Konferencja naukowa, „Duszpasterstwo służb mundurowych w Polsce. Aspekty społeczno-historyczne”, organizator: Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II (Wydział Nauk Społecznych, Wydział Nauk Humanistycznych); referat: *O. Józef Maria Bocheński jako kapelan wojskowy w Rzymie (1944–1945) – działalność duszpasterska i społeczno-polityczna.*

Opublikowałem cztery prace o charakterze popularyzatorskim:

1. *Vingt – cinq ans ensemble....L’histoire de l’Association « Sahel Asie »* (1984–2009), Toulon 2009, ss. 43.[zał. 3.1].
2. *Solidarność parmi les mineurs en 1980–1981 (à Jastrzębie Zdrój)*, Toulon–Katowice 2010, ss. 31.[zał. 3.2].
3. *Czuliśmy że nad nami unosi się anioł śmierci. Wojenne losy kapelanów wojskowych*, Polska Zbrojna. Historia, nr 4 (2021), s.152–153.[zał. 3.3].
4. *Okoliczności wyboru Józefa Gawliny na biskupa polowego*, Polska Zbrojna. Historia, nr 1 (2023), s. 56–59.[zał. 3.4].

Pierwsza z nich stanowiła naukowe opracowanie, oparte na materiałach archiwalnych, działalności powstałego w Tulonie we Francji stowarzyszenia dobroczynnego *Sahel Asie*. Jego celem było organizowanie pomocy materialnej dla wspólnot chrześcijańskich w Burkina Faso i Wietnamie.

Celem drugiej publikacji, opracowanej w języku francuskim, było zaprezentowanie francuskiemu odbiorcy relacji między Kościołem w Polsce a środowiskiem robotniczym na przykładzie dziejów pierwszej „Solidarności” w Jastrzębiu-Zdroju w latach 1980–1981.

Dwie ostatnie publikacje, które ukazały się na łamach czasopisma historycznego „Polska Zbrojna” poświęcone zostały postaci bp. Józefa Gawliny oraz losom kapelanów wojennych w czasie II wojny światowej. Ukazały się one na łamach czasopisma historycznego „Polska Zbrojna”.